

ĮSTATYMO DĖL LIETUVOS LAISVĖS KOVOS SAJŪDŽIO TARYBOS 1949 M. VASARIO 16 D. DEKLARACIJOS VAIDMUO IR VIETA LIETUVOS TEISĖS SISTEMOJE

DR. VYTAUTAS SINKEVIČIUS

Įstatymą dėl Lietuvos laisvės kovos sąjūdžio tarybos 1949 m. vasario 16 d. Deklaracijos¹ galima nagrinėti ir vertinti įvairiais aspektais, taip pat ir teisiniu. Nors Deklaracijos ir Įstatymo tekstai yra trumpi ir lakoniški, tačiau jie yra labai talpūs.

Deklaracija – tai ir Lietuvos valstybės tęstinumą liudijantis teisės aktas, tai ir Lietuvos valstybės atkūrimo programinis dokumentas, tai ir teisės aktas, kuriame nurodyti nepriklausomybę atkūrusios Lietuvos valstybės konstituciniai pagrindai.

Galime paklausti: ar Deklaracija tiesiogiai, tai yra savaime, nuo pat jos paskelbimo yra Lietuvos valstybės teisės aktas, tai yra pirminis konstitucinės teisės šaltinis (kaip, tarkime, Konstitucija, kiti konstituciniai aktai), ar ši Deklaracija tapo Lietuvos valstybės teisės aktu tik po to, kai buvo priimtas Įstatymas dėl šios Deklaracijos?

Norint atsakyti į šį klausimą, būtina išsiaiškinti kelis dalykus: kieno valia yra atspindėta Deklaracijoje, koks Deklaracijoje įtvirtintų nuostatų turinys, kokios reikšmės santykiai yra aptariami Deklaracijoje?

Deklaracijoje nurodoma, kad ji skelbiama reiškiant lietuvių tautos valią. Ar LLKS Taryba turėjo įgaliojimus paskelbti šią Deklaraciją lietuvių tautos vardu? Taip, turėjo, nes ji vienijo ir atstovavo visas su okupacine Sovietų Sąjungos kariuomene kovojančias lietuvių tautos karines ir vi-

¹ Lietuvos Respublikos įstatymas dėl Lietuvos Laisvės Kovos Sąjūdžio Tarybos 1949 m. vasario 16 d. deklaracijos // Valstybės žinios. 1999, Nr. 11-241.

LIEUVOS RESPUBLIKOS

ĮSTATYMAS

DĖL LIETUVOS LAISVĖS KOVOS SAJŪDŽIO TARYBOS 1949 M. VASARIO 16 D.
DEKLARACIJOS

1959 m. sausio 12 d. Nr. VIII-1021
Vilnius

Lietuvos Respublikos Seimas,

konstatuodamas,

kad nuo 1940 m. birželio 15 d. Lietuva patyrė SSRS, Vokietijos ir vėl SSRS okupacijas,

kad 1940-1990 metais Lietuvoje įvairiomis formomis vyko pasipriešinimas SSRS ir Vokietijos okupacijoms,

kad 1941 m. birželio 22-23 d. ginkluotas Lietuvos sukilimas ir Laikinosios Lietuvos Vyriausybės 1941 m. birželio 23 d. utsišaukimas išreiškė tautos valią atkurti nepriklausomą valstybę,

kad Vokietijos okupacinė valdžia neleido veikti Laikinajai Lietuvos Vyriausybei, todėl susiformavo Lietuvos pasipriešinimo šiai okupacijai organizacijos,

kad 1944-1953 metais Lietuvoje kilo ir vyko visuotinis organizuotas ginkluotas pasipriešinimas sovietinei okupacijai - Lietuvos valstybės savigny,

kad Lietuvos išlaisvinimo tuo pat metu siekė Lietuvos Respublikos diplomatinė tarnyba, Vyriausiasis Lietuvos išlaisvinimo komitetas ir kitos lietuvių organizacijos užsienyje;

pabrėždamas, kad visų ginkluoto ir neginkluoto pasipriešinimo struktūrų tikslas buvo Lietuvos išlaisvinimas, pasikliaujant Atlanto chartijos nuostatomis ir demokratinio pasaulio pripažįstama suverenia teise, ginklu kariaujant prieš vieną Antrojo pasaulinio kuro agresorių;

įvertindamas 1949 m. vasario 16 d. Lietuvos Laisvės Kovos Sajūdžio Tarybos deklaracijos reikšmę Lietuvos valstybės tęstinumui,

prilimo šį įstatymą.

1 straipsnis. Įstatymo paskirtis

Šis įstatymas nustato Lietuvos Laisvės Kovos Sąjūdžio Tarybos 1949 m. vasario 16 d. deklaracijos statusą Lietuvos Respublikos teisės sistemoje.

2 straipsnis. Lietuvos Laisvės Kovos Sąjūdžio Taryba

1. Lietuvos Laisvės Kovos Sąjūdis jungė karines formuotes bei visuomenines grupes, buvo vadovaujamas vieningos vadovybės ir politinėmis bei karinėmis priemonėmis vykdė pasipriešinimą ir kovojo už Lietuvos išlaisvinimą.

2. Lietuvos Laisvės Kovos Sąjūdžio Taryba, priimdama 1949 m. vasario 16 d. deklaraciją (pridedama kartu su originalo faksimile), buvo aukščiausia politinė ir karinė struktūra, vadovaujanti šiai kovai, vienintelė teisėta valdžia okupuotos Lietuvos teritorijoje.

3 straipsnis. Lietuvos Laisvės Kovos Sąjūdžio Tarybos deklaracija

1949 m. vasario 16 d. Lietuvos Laisvės Kovos Sąjūdžio Tarybos deklaracija yra Lietuvos valstybės teisės aktas.

4 straipsnis. Bulgamosios nuostatos

Lietuvos Laisvės Kovos Sąjūdžio Tarybos 1949 m. vasario 16 d. deklaracija su originalo faksimile ir ją pasirašiusių sąrašas (pridedamas) yra šio įstatymo neatskiriami priedai.

Vadovaudamasis Lietuvos Respublikos Konstitucijos 71 straipsnio antrąja dalimi, skelbiu šį Lietuvos Respublikos Seimo priimtą įstatymą.

LIEUVOS RESPUBLIKOS
SEIMO PIRMININKAS

VYTAUTAS LANDSBERGIS

3. Įstatymo, priimto 1999 m., faksimilė.

suomenines formuotes, kurių pagrindinis siekis buvo atkurti Lietuvos nepriklausomybę.

Akivaizdu, kad Tauta niekada nebuvo atsisakiusi Lietuvos valstybės, kad nepriklausoma valstybė visada buvo suvokiama kaip didžiausia vertybė, kaip galimybė skleisti Tautos kūrybinei galiai, išsaugoti Tautos identitetą, kalbą, kultūrą. Juk neatsitiktinai ir dabar galiojanti Konstitucija² prasideda žodžiais „Lietuvių tauta – prieš daugelį amžių sukūrusi Lietuvos valstybę“.

Priėmus 1949 m. vasario 16 d. Deklaraciją, buvo centralizuotas visos Lietuvos partizaninis judėjimas. Nors emigracija, be abejonės, vaidino labai svarbų vaidmenį išlaisvinimo kovoje (ypač po to, kai organizuotas pagrindis Lietuvoje buvo sunaikintas), tačiau, kaip 1947 m. rugpjūčio 5-15 dienomis Paryžiuje vykusioje „Lietuvių tautos vadovaujančių veiksmų antroje konferencijoje“, kurioje dalyvavo VLIK'o vadovybė ir Lietuvos diplomatai, kalbėjo Bronius Kazys Balutis, „būtų ne tik per drąsu iš mūsų pusės pretenduoti į rezistencijos krašte dirigavimą, bet netiktų kalbėti ir apie direktyvas, netiktų net ir sugestionavimą minėti. Mes užsieniuose <...> visi esame tik ekspozitūros to, kas darosi krašte. Todėl ne jiems rikiuotis pagal mus, o mums rikiuotis pagal juos. Mes galime juos tik orientuoti apie padėtį užsieniuose“³.

Deklaracijos priėmimo metu Lietuvoje nebuvo kitos institucijos, kuri taip plačiai atstovautų okupacijai besipriešinantį Tautos judėjimą, kuri galėtų išreikšti tikrąją Tautos valią. Todėl LLKS Taryba, priimdama Deklaraciją, atspindinčią pagrindinį Tautos siekį – atkurti nepriklausomą Lietuvos valstybę, turėjo visišką teisinį pagrindą reikšti šį siekį visos Tautos vardu. Lygiai taip, kaip šį Tautos siekį 1918 m. vasario 16 d. išreiškė Lietuvos Taryba, kaip šį Tautos siekį 1990 m. kovo 11-ąją išreiškė Sąjūdis per Aukščiausiąją Tarybą-Atkuriamąjį Seimą.

Deklaracijoje nurodoma, kad LLKS Taryba yra aukščiausias Tautos politinis organas (1 str.). Tai viena svarbiausių Deklaracijos nuostatų. Visuotinai priimta, kad Tautos aukščiausia politinė institucija yra ne kas kita, o Tautos atstovybė.

² Lietuvos Respublikos Konstitucija // Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos ir Vyriausybės žinios. 1992, Nr. 31-953.

³ *Mockūnas L. Pavargęs herojus*. Vilnius: Baltos lankos, 1997, p. 222.

Įstatyme ši Deklaracijos nuostata dar labiau išryškinta; jame rašoma: „LLKS Taryba, priimdama Deklaraciją, buvo vienintelė teisėta valdžia Lietuvos teritorijoje“ (2 str. 2 d.). Ką ši nuostata reiškia teisine prasme, kokias teisines pasekmes sukelia?

Teisine prasme ši nuostata reiškia, kad okupuotoje Lietuvoje nebuvo jokios kitos teisėtos valdžios, išskyrus LLKS Tarybą.

Taigi ši nuostata suponuoja ir tai, kad nei vadinama „Lietuvos TSR Aukščiausioji Taryba“, nei „Lietuvos TSR Ministrų Taryba“ nebuvo Lietuvos valstybės valdžios institucijos. Tai buvo Lietuvą okupavusios ir ją aneksavusios Sovietų Sąjungos sudarytos administracinės įstaigos, per kurias Sovietų Sąjunga, pasiremama savo kariuomene ir kitomis represinėmis struktūromis, vykdė okupuotos Lietuvos valdymą.

Deklaracijos ir Įstatymo nuostata, kad LLKS Taryba buvo vienintelė teisėta valdžia okupuotos Lietuvos teritorijoje turi dar vieną svarbų aspektą.

Visuotinai pripažįstama, kad okupuotos valstybės valdžios tęstinumą geriausiai išreiškia jos Vyriausybės buvimas emigracijoje. Lietuvos Vyriausybė emigracijoje nebuvo sudaryta, nors mėginimų pavaizduoti tokios Vyriausybės sudarymą buvo. Jie žinomi Kybartų aktų pavadinimu. Tai du Respublikos Prezidento A. Smetonos ranka rašyti aktai, datuoti 1940 m. birželio 15 d., nurodant, kad jie surašyti Kybartuose⁴. Vienu aktu Respublikos Prezidentas atleidžia Ministrą Pirmininką Antaną Merkį ir jo sudarytą Ministrų Tarybą iš pareigų ir skiria Stanislovą Lozoraitį Ministru Pirmininku. Kitu aktu Ministrui Pirmininkui Stanislovui Lozoraičiui pavedama pavaduoti Respublikos Prezidentą. Tačiau, kaip rašė Vaclovas Sidzikauskas⁵, pasirodė, kad šie aktai buvo surašyti ne 1940 m. birželio 15 d., bet 1940 m. spalio 15 d., ir ne Kybartuose, bet Šveicarijoje, Berne, pakeičiant JAV. Surašyti šiuos aktus Antaną Smetoną tuomet paragino Lietuvos diplomatai; šie aktai buvo reikalingi tam, kad, besikeičiant situacijai Europoje, prireikus būtų sudaryta egzilinė Vyriausybė. Tokia Vyriausybė tarptautinės teisės požiūriu galėtų atstovauti Lietuvos Respubliką, buvusią iki 1940 m. birželio 15 d.

⁴ Sidzikauskas V. Lietuvos diplomatijos paraštėje. Vilnius: Vaga, 1994, p. 251-252.

⁵ Ten pat.

Stanislovas Lozoraitis šių aktų fotokopijas tik karui pasibaigus, regis 1945 m. rudenį, per atitinkamas ambasadas Romoje įteikė JAV, Didžiosios Britanijos ir Prancūzijos vadovams, pareikšdamas, kad svarstant Lietuvos klausimą tarptautiniuose pasitarimuose, turėtų dalyvauti teisėti Lietuvos atstovai, kad tokiems atstovams nedalyvaujant, kiekvienas nutarimas, liečiąs Lietuvos interesus ir teises, būtų laikomas negaliojančiu. S. Lozoraitis prašė apsvarstyti, kokių priemonių JAV galėtų imtis Sovietų Sąjungos kariuomenei ir administracijai iš Lietuvos pašalinti, o ligi tai įvyks, prašė apsaugoti lietuvių tautą, tremtinius Sibire ir pabėgėlius Vakarų Europoje⁶. Deja, nei iš minėtų valstybių vadovų, nei iš tų šalių vyriausybių jokio atgarsio S. Lozoraitis nesulaukė. Taip Kybartų aktai liko nepripažinti, o Vyriausybė emigracijoje veikti nepradėjo⁷.

Taigi, nors Lietuvos Vyriausybės užsienyje nepavyko sudaryti, tačiau Deklaracijos nuostata, kad LLKS Taryba yra aukščiausiasis Tautos politinis organas reiškė ir tai, kad ir sovietinės okupacijos metu Lietuvoje teisiškai egzistavo Lietuvos valstybės valdžią įgyvendinanti institucija. Šio fakto teisinis konstatavimas, kartu su kitais faktais – užsienyje veikė Lietuvos Respublikos diplomatinės atstovybės, kurios atstovavo Lietuvos Respubliką, buvusią iki okupacijos; buvo pripažįstami Lietuvos Respublikos pasai, t. y. buvo pripažįstama Lietuvos Respublikos pilietybė; buvo saugoma Lietuvos nuosavybė užsienyje ir kt. – atspindi ne tik valstybės valdžios tęstinumą, bet ir Lietuvos valstybės tęstinumą tuo metu, kai ji buvo fiziškai nuslopinta.

Neretai tenka išgirsti vartojant maždaug tokias formuluotes: „Lietuva – pirmoji iš buvusių TSRS sąjunginių respublikų...“, „Lietuva, kaip postsovietinė valstybė...“, „Lietuva, išėjusi iš TSRS...“ ir pan. Nors šios ir panašios formuluotės vartojamos įvairiame kontekste, jų potekstėje glūdi esminė klaidinga prielaida – vadinama „Lietuvos TSR“ netiesiogiai (ar tiesiogiai) laikoma valstybe; na, gal ir ne visai tikra valstybe, gal marionetine, gal „socialistine“, bet vis dėlto valstybe?!

Minėta Deklaracijos ir Įstatymo nuostata, kad LLKS Taryba buvo vicintelė teisėta valdžia okupuotoje Lietuvoje, yra vienas iš svarbių argu-

⁶ *Mockūnas L.* Pavargęs herojus. Vilnius: Baltos lankos, 1997, p. 215.

⁷ *Žalimas D.* Lietuvos Respublikos nepriklausomybės atkūrimas: pagrindiniai klausimai pagal tarptautinę teisę. Vilnius: Rosma, 1997, p. 77.

mentų, įrodančių, kad „Lietuvos TSR“ niekada nebuvo Lietuvos valstybė, niekada nebuvo jokia Lietuvos valstybingumo forma.

Visuotinai pripažinti valstybės požymiai yra įtvirtinti 1933 m. Montevideo Konvencijoje „Dėl valstybių teisių ir principų“⁶, kurioje nustatyta, kad valstybė, kaip tarptautinės teisės subjektas, turi turėti tokius požymius: 1) nuolatinius gyventojus; 2) apibrėžtą teritoriją; 3) vyriausybę; 4) galėti užmegzti santykius su kitomis valstybėmis (1 str.).

Neatskiriamas valstybės požymis yra jos suverenitetas. Akivaizdu, kad po 1940 m. okupacijos Lietuva neteko suvereniteto. Tauta neturėjo jokių sąlygų laisvai ir savarankiškai spręsti valstybės ir visuomenės organizavimo klausimų: pasirinkti valstybės santvarką, nustatyti ūkinio ir visuomeninio gyvenimo pagrindus, pasirinkti užsienio politikos kryptį. Okupacinės valdžios sudaryta administracija likvidavo Lietuvos Respublikos valstybės valdžios institucijas, visi politinio pobūdžio sprendimai buvo priimami ne Lietuvoje, bet Maskvoje.

Valstybės teisinio subjektiškumo šaltinis yra Tautos suvereni valia. Išreikšti šią valią okupacijos sąlygomis nebuvo jokių galimybių. Tad iš kur galėjo atsirasti „Lietuvos TSR“ kaip valstybė? Vadinamą „Lietuvos TSR“ sukūrė ne Tauta ir ne jos atstovai. „Lietuvos TSR“ atsirado iš okupacinės valdžios sudaryto ir Tautos valios neatspindinčio vadinamo „Liaudies Seimo“ sprendimo, kuris teisine prasme visada buvo ir yra niekinis.

Taigi laikyti vadinamą „Lietuvos TSR“ valstybe nėra jokio teisinio pagrindo. Galima teigti, kad „Lietuvos TSR“ terminas atspindi okupuotos Lietuvos valdymo būdą, kurio esmę galima apibūdinti taip: Sovietų Sąjungos valdžios organai sukūrė jiems pavaldžias ir jų kontroliuojamas administracines įstaigas, suteikė joms pavadinimus, turėjusius rodyti šių įstaigų tautos atstovaujamojį pobūdį (pavyzdžiui, „Aukščiausioji Taryba“), ir per šias įstaigas, pasiremdami represinėmis struktūromis, – valdė okupuotą Lietuvos valstybę. Todėl jokie „buvusios sąjunginės respublikos“, „postsovietinės respublikos“, „postsovietinės valstybės“, o tuo labiau Lietuvos – kaip „buvusios TSR sudėtinės dalies“ terminai Lietuvai negali būti taikomi. Apie tai Seimas pareiškė Memorandume Šiaurės Atlanto Al-

⁶ *Vadapatas V. Tarptautinė teisė: pagrindiniai dokumentai ir jurisprudencija. Vilnius: Eugrimas, 2003, p. 68.*

janso valstybių parlamentams", kuris, beje, buvo priimtas tą pačią dieną, kaip ir Įstatymas dėl LLKS Tarybos Deklaracijos.

Deklaracija svarbi ir tuo, kad joje įtvirtinti būsimos nepriklausomos Lietuvos valstybės konstituciniai pagrindai. Pagal valdymo formą Lietuva turėjo būti demokratinė respublika (1 str.); būsimoji nauja Lietuvos Konstitucija turėjo atitikti žmogaus teises ir demokratinius siekimus (principus) (14 str.); naują Lietuvos Konstituciją priims Seimas (14 str.), kuris bus renkamas laisvais, demokratiniais, visuotiniais, lygiais, slaptais rinkimais (5 str.); būtent taip išrinktas Seimas ir Vyriausybė valdys Lietuvą (5 str.).

Tai tik kai kurie Deklaracijoje nustatyti nepriklausomos Lietuvos valstybės konstituciniai pagrindai. O tol, kol Seimo bus priimta nauja Konstitucija „Lietuvos valstybės atstatymas <...> vykdomas pagal šioje Deklaracijoje paskelbtus nuostatus ir 1922 m. Lietuvos Konstitucijos dvasią“ (14 str.). Kodėl Deklaracijos autoriai nurodo 1922 m. Konstituciją, o ne paskutinę Lietuvoje galiojusią 1938 m. Konstituciją? Juk valstybės tęstinumą geriausiai išreiškia būtent paskutinė iki valstybės okupacijos galiojusi Konstitucija, nepriklausomai nuo jos turinio. Galbūt atsakymą į šį klausimą bent iš dalies pateikia Deklaracijos nuostatos apie tai, kokios institucijos įgyvendins valstybės valdžią nepriklausomoje Lietuvoje. Pažymėtina, kad Deklaracijoje buvo numatyta kitokia valstybės valdžią vykdančių institucijų sąranga negu 1938 m. Konstitucijoje: jeigu pagal 1938 m. Konstituciją¹⁰ valstybės valdžią vykdo „Respublikos Prezidentas, Seimas, Vyriausybė ir Teismas“ (4 str.), tai Deklaracijoje yra nurodoma, kad tai daro demokratinio būdu, visuotiniais rinkimais išrinktas Seimas ir Vyriausybė (5 str.). Prezidentas – svarbiausia valdžios figūra pagal 1938 m. Konstituciją – šioms institucijoms nėra priskirtas.

Deklaracijoje nėra nuostatų, apibrėžiančių Prezidento vietą valstybės valdžios sistemoje, jo įgaliojimus bei santykius su kitomis valdžios institucijomis. Apsiribojama trumpu teiginiu: „atstačius Lietuvos nepriklausomybę, ligi susirenkant Seimui, Lietuvos Respublikos Prezidento pareigas eina LLKS Tarybos Prezidiumo Pirmininkas“ (8 str.), taip pat nuostata, kad „laikinoji Lietuvos Vyriausybė sudaroma LLKS Tarybos Prezidiumo

⁹ Lietuvos Respublikos Seimo Memorandumas Šiaurės Atlanto Aljanso valstybių parlamentams // Valstybės žinios. 1999, Nr. 7-144.

¹⁰ Lietuvos Respublikos Konstitucija // Vyriausybės žinios. 1938, Nr. 608-427¹.

Pirmininko pavedimu“ (9 str.). Tačiau čia pat daroma išlyga – „Vyriausybė atsakinga prieš Laikinąją Tautos Tarybą“ (9 str.) – tai yra ne Respublikos Prezidentui, kaip buvo nustatyta 1938 m. Konstitucijoje, bet tik Laikinajai Tautos Tarybai, kuri nuo okupacijos pabaigos iki susirenkant demokratiniam Lietuvos Seimui, turi teisę leisti įstatymus (6 str.).

Taigi Deklaracijos nuostatas, įtvirtinančias Prezidento institutą, galima vertinti kaip labai aptakias ir net atsargias: Prezidento institutas numatytas, tačiau jo galių nustatymas paliekamas ateičiai (po to, kai bus išrinktas Seimas).

Toks atsargumas buvo pateisinamas. Galima manyti, kad Deklaracijos autoriai gerai suprato, kokį pavojų Lietuvos valstybei gali kelti Konstitucijoje įtvirtintas „prezidentokratinis“ režimas, visų svarbiausių valdžios galių sutelkimas vieno asmens, tegul ir Respublikos Prezidento, rankose, kokį pavojų gali kelti tokia valdžių sąranga, kai tarp jų nėra pusiausvyros ir atsvarų.

Deklaracijos autoriai tikriausiai gerai žinojo ir tai, kaip 1940 m. (įvedus į Lietuvą Sovietų Sąjungos kariuomenę) buvo manipuluojama 1938 m. Konstitucijos nuostatomis, pagal kurias Prezidentas vienasmeniškai galėjo skirti ir atleisti Ministrą Pirmininką ir ministrus, galėjo niekieno nevaržomas paleisti Seimą, turėjo teisę leisti įstatymus; kaip tai buvo daroma tam, kad būtų užmaskuota Lietuvos okupacija, kad, Mykolo Riomerio žodžiais tariant, atrodytų jog konstitucinės santvarkos pakeitimas daromas ne Sovietų Sąjungos nurodymais, o remiantis Lietuvos Konstitucija ir Lietuvos valdžios institucijų aktais¹¹.

Galima manyti, kad Deklaracijoje 1922 m. Konstitucijai prioritetas buvo atiduotas ir dėl to, kad pagal šią Konstituciją centrinė valstybės valdžią įgyvendinanti institucija buvo Seimas, kad joje buvo realizuota XX amžiaus pradžioje Lietuvoje plačiai propaguota idėja, jog, kaip rašė Steigiamojo Seimo narys Juozas Purickis, „tikras nepriklausomos Lietuvos šeiminkas turėjo būti visos Tautos išrinktas Seimas“, kad „tik Seimas yra valstybės suverenas“, kad „Seimo suverenumas cina iš Tautos, kuri, rinkdama Seimo atstovus, reiškia savo valią“¹².

¹¹ *Riomeris M.* Lietuvos Sovietizacija, 1940-1941: Istorinė Lietuvos sovietizacijos apžvalga ir konstitucinis jos įvertinimas. Vilnius: Lituanius, 1989, p. 17.

¹² *Purickis J.* Seimų laikai // Pirmasis Nepriklausomos Lietuvos dešimtmetis. Kaunas, 1928, p. 141.

Tačiau pastebėtina ir tai, kad ir 1922 m. Konstitucija Deklaracijoje remiamasi taip pat su tam tikru atsargumu; formuluotė, kad „Lietuvos valstybės atstatymas vykdomas <...> pagal 1922 m. Konstitucijos dvasią“ (pabrėžiu – „pagal Konstitucijos dvasią“) leidžia teigti, kad ir ši Konstitucija Deklaracijos autoriams buvo priimtina ne visa. Ir tai suprantama, nes 1922 m. Konstitucijoje įtvirtintas aiškiai „seimokratinis“ režimas taip pat turėjo trūkumų, neleido užtikrinti valstybės stabilumo, sudarė prielaidas staigiam ir ryškiam dalies visuomenės radikalėjimui, ne tik politinių jėgų, bet ir visuomenės susipriešinimui. Kuo tai baigėsi 1926 m., visiems žinoma.

Deklaracijos nuostatos dėl valstybės valdžios sąrangos, dėl valdžios institucijų įgaliojimų leidžia teigti, kad jos autoriai matė būsimą nepriklausomą Lietuvą kaip parlamentinę Respubliką, kurios svarbiausias požymis yra tai, kad tik Seimas turi įgaliojimus leisti įstatymus, kad Vyriausybė yra atsakinga Seimui ir tik Seimas gali lemti Vyriausybės likimą, suteikdamas jai įgaliojimus veikti ir ją nušalindamas pareiškus nepasitikėjimą, kad tik Seimas, kaip Tautos atstovybė, turi teisę spręsti aukščiausių valstybės pareigūnų politinės-teisinės atsakomybės klausimus.

Galima prisiminti, kad rengiant ir šiuo metu galiojančios 1992 m. Konstitucijos projektą vienas iš klausimų, dėl kurio buvo daugiausia diskutuojama, taip pat buvo Seimo ir Respublikos Prezidento įgaliojimų santykis. Aukščiausiosios Tarybos sudarytos darbo grupės projekte¹³ aiškiai dominavo Seimas; alternatyviame projekte¹⁴ buvo numatyti labai dideli Respublikos Prezidento įgaliojimai. Antai buvo numatyta, kad Respublikos Prezidentas turi teisę atleisti Ministrą Pirmininką, reorganizuoti Vyriausybę, įvesti tiesioginį valdymą administraciniuose vienetuose, pirmininkauti Vyriausybės posėdžiuose ir pan.

Manau, kad dabartinė situacija akivaizdžiai liudija, kaip valstybiškai atsakingai buvo pasielgta 1992 m., kai rengiant galutinį Konstitucijos projektą jame buvo įtvirtinta pusiausvyra tarp valstybės valdžią įgyvendinančių institucijų, buvo nustatyta tokia valstybės valdžios sąranga, kai kiek-

¹³ Lietuvos Respublikos Konstitucijos projektas, parengtas Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos Laikinosios komisijos Konstitucijos projektui parengti // Lietuvos aidas. 1992 m., gegužės 1.

¹⁴ Lietuvos Respublikos Konstitucijos projektas, parengtas Santaros „Už demokratinę Lietuvą“ // Lietuvos aidas. 1992 m. rugsejo 11.

viena valstybės valdžią įgyvendinanti institucija gali pristabdyti, atsverti kitą valdžią, kai nei viena iš jų negali dominuoti kitų atžvilgiu.

Todėl labai atsargiai vertintini kartais pasigirstantys raginimai pakeisti Konstituciją ir išplėsti Respublikos Prezidento galias, pakeisti Konstitucijoje įtvirtintą valdžių pusiausvyrą.

Įstatyme nurodoma, kad juo nustatomas Deklaracijos statusas Lietuvos Respublikos teisės sistemoje (1 str.), kad Deklaracija yra Lietuvos valstybės teisės aktas (3 str.).

Atsižvelgiant į Deklaracijos paskirtį ir jos turinį, galima teigti, kad Deklaracija priskirtina konstitucinės reikšmės teisės aktams. Šią reikšmę Deklaracija turėjo ir tebeturi nuo pat jos priėmimo. Įstatymas, apibrėžęs Deklaracijos statusą Lietuvos teisės sistemoje, tai tik teisinis šio akto reikšmės patvirtinimas. Deklaracija pati savaime yra pirminis konstitucinės teisės šaltinis.

Iš Deklaracijos nuostatų kyla daugybė ne tik moralinio pobūdžio bei istorinio teisingumo atkūrimo, valstybės tęstinumo įtvirtinimo, bet ir grynai teisinių pasekmių. Kartu tenka atkreipti dėmesį ir į tai, kad Įstatymo dėl Deklaracijos nuostatos iškelia nemažai teorinio pobūdžio klausimų, kurie iki šiol teisės moksle nėra nagrinėti.

Vienas iš šių klausimų galėtų būti toks: pripažinus ir Įstatyme įtvirtinus nuostatą, kad Deklaracija yra Lietuvos valstybės teisės aktas – kokia šio akto teisinė galia; koks šio akto santykis su tais teisės aktais, kuriuos leido jau minėtos vadinamos „Lietuvos TSR“ administracinės institucijos?

Su šiuo klausimu susijęs ir kitas klausimas, kuris gali būti suformuluotas bent teorinėje teisinėje plotmėje: kokias teises pasekmes sukelia Deklaracijos ir Įstatymo nuostata, jog LLKS Taryba yra vienintelė teisėta valdžia Lietuvoje tų sprendimų atžvilgiu, kuriuos priėmė vadinamos „Lietuvos TSR“ administracijos institucijos?

Deklaracijos nuostatos leidžia formuluoti ir daugiau panašaus pobūdžio teorinių klausimų. Tai sudėtingi klausimai. Priimant Įstatymą dėl Deklaracijos, svarbiausia teisinė problema, dėl kurios teisininkai diskutavo daugiausia ir diskutuoja iki šiol, buvo tokia: ar iš Įstatymo dėl Deklaracijos įstatymų leidėjui kyla pareiga (pabrėžiu – pareiga) priimti kitus įstatymus, kuriais būtų realiai įgyvendintos Įstatymo dėl Deklaracijos nuostatos, kurie leistų atkurti istorinį ir moralinį teisingumą; jeigu iš Įstatymo dėl Deklaracijos kyla pareiga priimti tokius įstatymus – ar tokie įstatymai, jeigu jie būtų priimti, neturės neigiamų pasekmių visuomenės ir valstybės

4. Nežinomi Lietuvos partizanai žygyje.

stabilumui, ar nesupriešins visuomenės? O gal Įstatymas dėl Deklaracijos – tai tik 1949 m. vasario 16 d. Deklaracijos, kaip teisinio ir istorinio fakto konstatavimas, Deklaracijos reikšmės pabrėžimas, dar vieno Lietuvos teisės ir istorijos pažinimo šaltinio oficialus įtvirtinimas, šiuolaikiniame visuomenės ir valstybės raidos etape nesukeliantis ir atcittyje nesukelsiantis realių teisinių pasekmių?

Atsakymai į šiuos ir kitus panašaus pobūdžio klausimus, kylančius iš Įstatymo dėl Deklaracijos, gali būti nevienareikšmiai ne tik teoriniu požiūriu.

Gal būtent dėl to, kad Įstatyme dėl Deklaracijos atsakymai į šiuos klausimus nėra aiškiai suformuluoti, Respublikos Prezidentas nepasirašė Įstatymo dėl Deklaracijos; vadovaudamasis Konstitucijos 71 str. 2 d., Įstatymą dėl Deklaracijos pasirašė Seimo Pirmininkas.

Pateikti Deklaracijos ir Įstatymo vertinimai – tai tik atskiri, fragmentiški pastebėjimai. Deklaracijos ir Įstatymo nuostatos dar laukia išsamaus istorikų, teisininkų bei politologų tyrinėjimo ir vertinimo. Tačiau kuo didesnis laiko tarpas skiria mus nuo tų dienų, kai buvo priimta Deklaracija, tuo labiau išryškėja jos nuostatų valstybinis prasingumas ir reikšmė nepriklausomos Lietuvos valstybės atkūrimo, Lietuvos konstitucingumo raidai.

Išvados

1. Lietuvos laisvės kovos sąjūdžio tarybos 1949 m. vasario 16 d. Deklaracija vertintina kaip Lietuvos valstybės tęstinumą liudijantis teisės aktas, kaip Lietuvos valstybės nepriklausomybės atkūrimo pagrindinis dokumentas ir kaip teisės aktas, kuriame nurodyti nepriklausomybę atkūrusios Lietuvos valstybės konstituciniai pagrindai.

2. Vadinama „Lietuvos TSR“ niekada nebuvo Lietuvos valstybė, niekada nebuvo jokia Lietuvos valstybingumo forma.

3. Deklaracijoje buvo numatyta, kad nepriklausoma Lietuvos valstybė bus atkuriamą pagal 1922 m. Konstitucijos dvasią. Vadinasi, Deklaracijos autoriai kritiškai vertino 1938 m. Konstitucijoje įtvirtintą valstybės valdžių sąrangą ir šioje Konstitucijoje nustatytus Respublikos Prezidento įgaliojimus.

4. Iš Įstatymo dėl Lietuvos laisvės sąjūdžio tarybos 1949 m. vasario 16 d. Deklaracijos nuostatų kyla ne tik moralinio pobūdžio bei istorinio teisingumo atkūrimo, bet ir teisinio pobūdžio pasekmės.

5. Lietuvos laisvės kovos sąjūdžio tarybos 1949 m. vasario 16 d. Deklaracija yra valstybės teisės aktas nuo pat jos priėmimo; tai konstitucinės reikšmės teisės aktas.

5. Konferencijoje.